

ІСЪСЪТНИКОУ · НДНІАКОЖЕКЪРОВА
 БЖДНТЕКЪ · ННЦЪЛЪ ОТРОКЪ
 ІСГОВЪТЪТА · НВЪЗВРАЩЬСЯ СЪ
 ТНИКЪ ВЪДОМЪСКН ОБРЪТЕН
 ЗДРАВА: — ІСЪСЪ

Legendák, kódexek, források

tanulmányok a 80 esztendő
 b. tóth imre tiszteletére

БЖДНТЕКЪ · ННЦЪЛЪ
 ОТРОКЪ · ІСГОВЪТЪТА ·
 НВЪЗВРАЩЬСЯ СЪ

ВЪТРОУЖЕКЫВШОУ · ПРИВЕДОШЖ
 ОТЫЦН ПЕТРОВЪ ·

LEGENDÁK, KÓDEXEK, FORRÁSOK

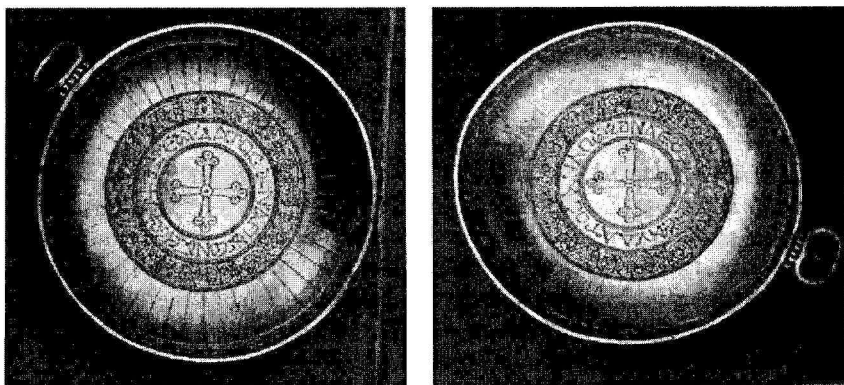
*Tanulmányok a 80 esztendő
H. Tóth Imre tiszteletére*

Szeged
2012

JÁNOS, „QUI NIMIUM GLORIABATUR IN VIRTUTE ET IN POTENTIA SUA”*

1799 júliusában Nagyszentmiklóson egy kincslelet került elő, mely összesen 23 színarany edényből áll.¹ Használat szempontjából két különálló zárt csoportra, egy fejedelmi és egy fejedelemasszonyi kisebb asztali készletre osztható a leletegyüttes (Dienes 1972: 66). A fejedelmi készlet darabjain feliratok találhatóak.²

A görög feliratok a 9–10. csészéken találhatók, melyek a tárgyakra utóbb kerültek rá. A felirat kezdete egy Krisztus-monogram. A további szöveg olvasatában és értelmezésében a kutatók véleménye eltér, az olvasatok szerint azonban vagy keresztelésre utal, azaz keresztelési ajándékra, vagy temetésre utal, azaz temetési felajánlási tárgyra a felirat szövege (Bálint 2004).³

1. ábra: A kincslelet 9. és 10. görög feliratos csészéi

* Jelen tanulmány a K81485 sz. OTKA kutatási pályázat keretében készült.

¹ A kincslelet legújabb összefoglaló monográfiáját Bálint Cs. (2004) készítette el, melyben a teljes kutatástörténetet feldolgozta, valamint a tárgyak készítésére, származására vonatkozó elemzést elvégezte.

² A tárgyak feliratai három csoportba sorolhatók: 1) görög nyelvű, görög betűs felirat; 2) török nyelvű görög betűs felirat; 3) rovásírásos felirat.

³ A különböző olvasatok a kötetben megtalálhatók.

László Gy. egy igen érdekes nézetnek adott hangot e feliratokkal kapcsolatban. Véleménye szerint a feliratok és I. István pénzeinek verőtüvein, valamint a pénzek hátlapján található betűk és az edényen lévő keresztminta azonossága alapján a királyi ötvösök készítették a feliratokat (László–Rácz 1977: 355–357).⁴

Vékony G. (1972) szerint az egyik csésze feliratának az alábbi az olvassata: „Adj Jézusom, vízből, majd megmosdatván életet János – Ajtonynak”.

A fentebbiek alapján úgy véli László Gyula, hogy ezt a készletet kapta Ajtony István királytól a keresztelési ajándékként,⁵ azaz a készletek utolsó tulajdonosa Ajtony volt (László–Rácz 1977: 355–357).

A fent említett Ajtony személyéről, keresztségéről a rendelkezésünkre álló csekély információ többségét a nagyobb Gellért-legenda (*Szent Gellért püspök nagyobb legendája*) őrizte meg:

„Volt akkoriban Marosvárott egy roppant hatalmú, Ajtony nevű fejedelem, aki Bodony városában a görög rítus szerint vette fel a keresztséget. Igencsak nagyra volt tulajdon erejével és hatalmával. Hét feleséget is tartott, merthogy a keresztény hitben nem volt éppen tökéletes. István királynak pedig a legkevésbé sem adta meg a tiszteletet, annyira bízott ama harcosok és nemes emberek sokaságában, akik fölött uralmat gyakorolt. Szilaj lovainak se szeri, se száma nem volt, azokról nem is beszélve itt, amelyekre a lovászok gondozásában a házak táján vigyáztak. Barmokkal is végtelen számban rendelkezett, minden csordát egy-egy gulyás keze alá adva, s voltak azonfelül uradalmi és udvarházai is, de még a királynak a Maroson leúsztatott sója fölött is bitorolta a hatalmat, amikor e folyó révjeiben végig a Tiszáig vámszedőket és öröket helyezett el, s nem hagyott kisiklani semmit a vámoltatás alól. A görögöktől pedig felhatalmazást szerzett, majd az említett Marosvárott kolostort emelt Keresztelő Szent János tiszteletére, amelybe apátot tett görög szerzetesekkel együtt a maguk rendszabálya és szertartása szerint. S minthogy a föld e férfiút szolgálta a Körös folyótól egészen az erdélyi részekig, illetve egészen Bodonyig és Szörényig, amelyet végig mindenestül a maga hatalma alatt tartott, ezért fölényben volt a fegyveresek sokaságát illetően, a királlyal pedig a legkevésbé sem törődött” (ÁKÍF: 411–412; SRH: II, 489–490).⁶

Ajtony Bodonyban, azaz Vidinben keresztkedett meg. Abban a városban, melyet II. Basileios Bulgaroktonos bizánci császár (976–1025) elfoglalt a bol-

⁴ A. P. Kazhdan (1991: II, 956–957) a nagyszentmiklósi kincset a XI–XII. századra keltezett aranytárgyak – Monomachos-korona és a Corona Graeca – között tartja számon. Nem akarok a felvetett nézetekkel kapcsolatban jelen tanulmányban állást foglalni, csupán annak felvezetésére használtam fel – R. É.

⁵ Felmerült, hogy Ajtony a bizánci császártól kapta keresztelési ajándékként a készleteket (l. Moravcsik 1967: 331; Györffy 1977: 171–172; Dudás–Legeza–Szacs-vay 1993: 15–16).

⁶ Almási Tibor fordítása.

gárok ellen 972–1018 között vezetett harcok során. Ez a háború az önálló bolgár államiság megszűnését eredményezte, maguk a bolgárok majdnem két évszázadig bizánci uralom alatt éltek.⁷

Ajtony keresztelődjének időpontja nem ismert, így felveti a kérdést, vajon még a város elfoglalása, azaz 1002 előtt vagy azt követően keresztelkedett meg. Mindkét nézetnek, azaz a bolgár és a bizánci keresztségnek vannak támogatói, mindkét lehetőség mellett szólnak érvek és ellenérvek.

A bolgár idősokra eső keresztség mellett szól, hogy Vidin a bolgároknak egyik kiemelt egyházi és kulturális központja volt, a hosszú ostrom után frissen elfoglalt, tehát romos városban egy ilyen fontos fejedelmi személyt nem kereszteltek volna meg a bizánciak, hanem Konstantinápolyban, miként ez Bulcsú, Gyula és más, nem magyar fejedelmek esetében is történt (Fehér 1927–1928: 10). Mellette szóló érvként hozzák fel, hogy görög szertartást említ a forrás, továbbá görög kap felhatalmazást monostort alapítani.

Már az 1002-es Vidin elleni bizánci hadjáratban részt vettek magyar csapatok. Felmerült annak lehetősége, hogy Ajtony mint a királyi seregek fővezére vezetésével (Moravcsik 1938: 402, 1967: 33; Györffy 1977: 171; Dudás–Legeza–Szacsuvay 1993: 15–16; Makk 1996: 54–55; Romhányi 2000: 18; Ostrogorsky 2003: 258). Ekkor a sikeres ostrom után ejtették szerét a keresztelőnek. Ajtony ekkor még jó kapcsolatban lehetett az uralkodóval, hiszen ő volt seregei vezére.

A keresztelőt követően alapította székhelyén a Keresztelő Szent János oltalmába szentelt monostort, melyre a görögöktől felhatalmazást kapott. A csésze feliratában is – egy egyik olvasat szerint – János szerepel, mely igen gyakori, hogy a szent tiszteletére, mely a keresztségben a védőszentje lett, monostort alapítanak. Példa erre I. András és a visegrádi Szent András-monostor.

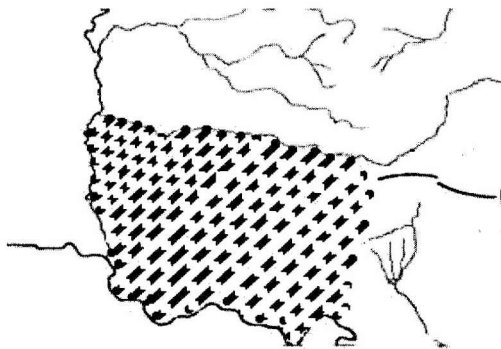
Két kérdés is felmerül Ajtony keresztségével kapcsolatban, melyre mindenképp fontos a választ megkeresni: 1) vajon miért bizánci keresztséget vette fel Ajtony; 2) vajon miért volt szüksége egy monostor alapítására.

1) Az ezredfordulókor, 1002 táján már javában folytak az uralkodó – előbb Géza fejedelem, utóbb Szent István király – által támogatott nyugati keresztény térítések a magyarok között és a nyugati keresztény egyházszervezet kiépítése. Ennek ellenére a X. század közepi bizánci keresztségek irányvonalába tartozó újabb keresztségre került sor: Ajtony, a Maros-vidék ura az ortodoxiához csatlakozott.

A Maros-vidék uraként egy tökéletesen meghatározható terület fölött uralkodott korlátlan úrként. Azonban amíg territóriumra ilyen jól körülírható, ad-

⁷ „A császár pedig a tizenötödik indictio következő évében [= 1002-ben] hadjáratra indul Vidin ellen, s nyolc teljes hónapon át elidőzvéen az ostrommal, erővel beveszi a várost” (Ióánnész Skylitzés, *Synopsis historion*. L. ÁMTBF: 90).

dig származására nézve kevesebb fogódzóval rendelkezünk. Anonymus arról tudósít, hogy Ajtony Glad (Galád) leszármazottja.⁸ Glad az egyik bolgár fejedelem volt, akinek a honfoglaláskor a „Maros folyótól Orsova váráig terjedő” föld volt a territóriuma.⁹ Amíg a magyar történészek Gladtól származását nem fogadják el, a területi azonosság miatti összekapcsolás történt csupán, addig H. Dimitrov bolgár történész szerint a honfoglaláskor a bolgár uralkodó által a Kárpát-medencében maradt szláv, avar és bolgár népek élére állított fejedelmek – Salán (Csalán, Szalan), Mén-Marót (Menomurt) és Galád (Glád) – egyike volt, akiket a magyarok megverték. Simeon békét kötött a magyarokkal, lemondott területeiről, kivéve Erdély délnyugati felét és a Szerémséget, így kerülhetett e területek élére később Ajtony (Димитров 1998: [44–64], 355–356). Ez a származás Ajtony bolgár kereszttségét valószínűsítene ugyan, de a névtelen szerző kreációjának tekinti a hazai történettudomány (Thoroczkay 2009: 363–364).¹⁰

2. ábra: Ajtony területe a Gellért legenda alapján

Más nézet szerint Ajtony az utolsó gyula volt. E nézetet vallja például Hóman Gy. (Hóman–Szegefü 1928: 182) és Váczy P. (1938: 496, 1985: 169–170). A gyula volt a magyar fejedelemségben a második legmagasabb tisztséget viselő

⁸ „Glad utódától született Ajtony, akit sokkal később, Szent István király idejében Doboka fia Csanád, a király unokaöccse Maros menti várában megölt, mivel mindenben szembefordult az említett királlyal” l. Anonymus, *Gesta Hungarorum*. ÁKÍF: 358. (Veszprémy László fordítása)

⁹ „A Maros folyótól Orsova váráig terjedő földet pedig bizonyos Galád nevű fejedelem Bodony várából kiindulva kun segítséggel foglalta le” l. Anonymus, *Gesta Hungarorum*. HKÍF: 295. (Veszprémy László fordítása)

¹⁰ Idézett műben egyúttal az Ajtonnyal foglalkozó művek szemléje is megtalálható, melyek elsősorban társadalmi és gazdasági szerepe oldaláról közelítik meg Ajtony történelmi szerepét l. Thoroczkay 2009.

főméltóság.¹¹ A X. század közepén Gyula megkeresztelkedett Konstantinápolyban, majd magával hozta Hierotheos szerzetest, akit előbb Theophylaktos konstantinápolyi pátriárka Turkia püspökévé szentelt.¹² A gyulák Kárpát-medencebeli territóriumuk így került az érdeklődés központjába hatványozottan, hiszen nem pusztán az egyik helyzetét, hanem a keleti keresztény térítés primer területét lehetett egyben meghatározni általa. Míg elsődlegesen Erdélyben határozták meg a territóriumukat Anonymus alapján, aki az ifjabb Gyula (Prokuj) leverése kapcsán említi meg, hogy az „erdélyi földet Tétény utódai Szent István király idejéig tartották”.¹³ A DAI 40. caputja alapján azonban az határozható meg, hogy a magyarok szállásterülete nem terjedt ki Erdélyre, csupán a Duna–Tisza közén és Tiszántúlon délen a Duna–Száva vonallal határolva terült el, és a Kárpát-medence többi területe az uralmi zónájuk volt a X. század közepéig (Makk 2003). Ebből következőleg a X. század közepén keresztelkedett Gyula territóriumuk a Tiszántúlon feltehetően, ami a régészeti leletekkel is összhangban áll. Ez a származás már a bizánci keresztiséget valószínűsíti, ez állhatott a háttérben, hogy nem a nyugati térítőknél hajtotta keresztvíz alá fejét, hanem Vidinben.

2) Ajtony nagy vagyon és sereg korlátlan ura, aki még az uralkodóval is szembeszállt, mi több megvámoltatta a királyi sót. A „keresztény hitben nem volt éppen tökéletes”, hiszen hét feleséget is tartott, mégis alapított egy monostort Keresztelő Szent János tiszteletére, melyhez a görögöktől kapott felhatalmazást és görög szerzetesek éltek benne.

Az, hogy Ajtony még a királlyal is szembe mert szállni, jelzi, hogy a bizánci császárral volt szövetséges viszonyban, melynek fedezékében hosszabban tudta megtartani autonómiáját, ellentétben István többi belső ellenfelével (Koppány, ifjabb Gyula, Keán).

Mi alapult e szövetséges viszony a bizánci császár, II. Basileios és Ajtony között, miközben a bizánci császár a magyar uralkodóval, I. (Szent) Istvánal is szövetséges viszonyban volt? Mi volt annak az oka, amiért uralkodó szövetsége mellett e rebellis úr meghúzódhatott biztonságban és szembehelyezkedhetett uralkodójával e szövetségének fedezékében?

A bizánci kapcsolatoknak és az ortodoxiának a Tiszántúlon, annak is a déli részein hagyománya volt már a X. század közepétől. Gyula területe itt való-

¹¹ A honfoglalást megelőzően az a főnök, „aki az [állami] ügyeket intézi” (Gardézi, I. HKÍF: 35, Zimonyi István fordítása), míg a honfoglalást követően már bírói tisztség (VII. Konstantinos Porphyrogennétos, *De administrando imperio* (a továbbiakban: DAI), 40. caput, I. ÁMTBF: 48–49).

¹² Ióánnész Skylitzész, *Synopsis historion*. L. ÁMTBF: 85–86.

¹³ Anonymus, *Gesta Hungarorum*. L. ÁKÍF: 358.

színűsíthető a Bizánc felé mutató leletek sokasága alapján.¹⁴ E területeken működhetett a magyarok első keresztény püspöke, Hierotheos és társai is, majd utódai.¹⁵ Habár több történész is feltételezi, hogy térítő tevékenységükkel fel kellett hagyniuk a bizánciakkal való viszony megromlása miatt,¹⁶ úgy vélem, hogy ennek elene mond Skylitzés tudósítása. E XI. század második felében író bizánci historikus azt írja Gyuláról, hogy „megmaradt hitében, ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak területére”,¹⁷ amint Hierotheosról is elmondja „a barbár tévelygésből sokakat kivezetett a kereszténységhez”.¹⁸ Miután a historikus utólag, másfél száz év távlatából vetette papírra a történeteket, ez mutatja, hogy Gyula megőrizte a jó viszonyt, így a területén működő püspököknek és munkatársainak nem lehetett okuk megszakítani tevékenységüket, másrészt e térítő utakat a szerzetesek részéről ezen időszakban a mártíromság koronájának elnyerésére irányuló magatartás is jellemezte,¹⁹ ami ugyancsak nem abba az irányba mutat, hogy egy rossz külpolitikai viszony miatt rögvest elmenekültek volna.

¹⁴ A bizánci típusú leletek (csat, kard, fülbevaló, karperec, gyűrű, kereszt és pénzleletek) elsősorban a Dél-Alföldön, főleg a Körös–Tisza–Maros vidéken fordulnak elő nagy számban (l. összefoglalóul pl.: Bóna 2000: 64; Révész 2011: 95–117).

¹⁵ A nomád népek „birodalom-alkotási eljárása” magában foglalta, hogy a birodalmába ötvözött új népeknek mind területi, mind társadalmi, gazdasági és vallási viszonyait érintetlenül integrálta a meglévő államba. Ez a módszer magában foglalta a különféle vallásokkal szembeni türelmet (Kristó 1995: 114). A steppei népek egy „magasabbrendű istenélménnyel rendelkeztek”, mely például lehetővé tette az „új hit befogadásának viszonylagos gyorsaságát”. Ennek hátterében azok a hatások is állnak, melyek őket „a Kr. u. V. századtól kezdve egészen a tervszerű térítés megindulásáig megszakítás nélkül érték, anélkül, hogy e pogányok egyetlen vértanúval is gazdagították volna a mártírok galériáját” (Deér 1938: 76–77). A magyarok e nomád népekre jellemző vallási türelme megfigyelhető a későbbiekben is (Kristó 1996). L. még a vallási toleranciára Szabados 2009: 50.

¹⁶ 958 táján a békeszerződés felmondásakor (Makk 2000: 331; Font 2009: 86), illetve az ezt követően újrainduló kalandozó hadjáratok miatt (Bozsóky 2000: 169), az arkadiupolisi vereség (970) következményeképp és a nyugati térítés kezdetével összefüggésben (Hermann 1973: 12; Györffy 1977: 67, 2000: 67), Gyula legyőzését követően a latin rítusú erdélyi egyházmegye kialakítása vetett véget a görög püspökségnek (Ripoche 1977: 82–83; Koszta 1996: 114; Kristó 1996: 490; Font 2009: 52).

¹⁷ Ióánnés Skylitzés, *Synopsis historion*. L. ÁMTBF: 85–86.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Emiatt indult a poroszokhoz Adalbert társaival (Kłoczowski 1994), János és Benedek remeté a lengyelekhez (Halmágyi 2009: 4–5, 8), ill. Querfurti Brúnó és térítő-társainak – a *Quedlinburgi Évkönyv* szerint 18 társával – útjait is ez motiválta (Uo.). Ezen említett példák mutatják azt is, hogy e térítő utakra minden esetben többedmagával indult meg egy szerzetes. Amire példaként említendő Konstantin-Cirill és Metód térítőútja is (H. Tóth 2003).

Hierotheos és utódai tevékenységüket addig folytatták, amíg voltak potenciális híveik. Előbb Gyula idején, majd Ajtony idejében és területén az mindenképpen akadálytalan lehetett. Az ifjabb Gyula idején, a X. század második felében a gyulák territóriumra vagy kiszélesedett, vagy áthelyeződött, mindenesetre 1003-ban a gyulák nemzetségéből származó ifjabb Gyula-Prokuj már Erdélyben regnált, így lehetett a leverését követően a területén megszervezni az erdélyi egyházmegyéjét.

Egyes feltételezések szerint itt is működtek a keleti térítők, ennek emlékét őrzi az egyházmegye elnevezése. Ez ugyanis egyetlen korai egyházmegyéink, mely nem a központjáról kapta nevét, hanem a területről, ami arra utal, hogy előbb missziós püspökség működött itt (Koszta 1988).

1003 után Ajtony területén működött az ortodox püspök, az ő és munkatársai részére építhette a monostort. Ezzel biztosította tevékenységükhöz a lehetőséget, amely Ajtony számára keresztény hitben való gyöngesége ellenére is biztosította a bizánci szövetséget, sőt támogatást még uralkodójával szemben is. Ez volt Ajtony érdeme.

Hiszen végigtekintve a bizánci keresztségek során, láthatjuk, hogy elsőként Bulcsú és Termacsu csupán megkeresztelkedett, ellenben Gyula a keresztségét követően már missziós püspököt hozott magával Hierotheos személyében. E missziós püspököt, annak fényében, hogy a magyarok három vezető embere keresztelkedett meg Konstantinápolyban, egész „*Turkia püspöké*”-vé szentelte fel az akkor pátriárka, Theophylaktos. Ez jelzi, hogy az egész magyar fejedelemség, minden magyar megtérítését szánták neki feladatául.

Azonban monostort még a hitében erős Gyula sem emelt. Ezzel szemben Ajtony monostort alapított, hogy állandó helyet biztosítson a püspököknek és társainak a pasztorációs tevékenységük ellátására.²⁰

Ajtony ezen érdemei miatt élvezte a bizánci császár szövetségét, védelmét, azaz nyert hatalmat a görögöktől. Így lehetséges, hogy Szent István vele csak a közös szövetséges, II. Basileios halála (1025) után számolt le (Karácsonyi 1887:

²⁰ Kezdetben a hagyományos steppei vallási tolerancia feltehetőleg nem gördített akadályt Hierotheos és munkatársai, valamint mellette működő tanítványai térítő tevékenysége elé (l. 14. l.). Emellett a bizánci megkeresztelkedések következtében feltételezhető, hogy politikai megfontolásból sem a fejedelmi törzs, sem Bulcsú törzsének területén nem ütközött akadályba tevékenységük. Ellenben számolni kell személyes fizikai korlátokkal mint működésük objektív akadályával. Hierotheos és munkatársai együttesen is csupán a gyula törzs népessége töredékének pasztorációs igényét voltak képesek kielégíteni. A munkájuk kiszélesedése fokozatosan mehetett végbe, avval párhuzamosan, ahogyan tanítványokat tudtak nevelni. Ez nyilván néhány év alatt bekövetkezett, amint erre jó analógiaként szolgál Metód tevékenysége, avagy a Gellért legenda adata a magyar papok nevelésének kezdetéről.

83, 1925: 67; Pauler 1899: 44; Takáts 1931; Moravcsik 1938: 402–405; László 1957: 151; Kristó 1965: 10–14, 2000: 91–92; Szegfű 1976: 93; Makk 1996: 63, 1999: 41; Lenkey–Zsoldos 2003: 40).²¹ És ekkor került a két asztali készlet elrejtésre Ajtony törzsterületén. Leverését követően, 1030-ban került megszervezésre a nyugati rítusú csanádi egyházmegye a területén.²²

IRODALOM

- Bálint, Cs. 2004, *A nagyszentmiklósi kincs: Régészeti tanulmányok*. Budapest: Balassi Kiadó. (= *Varia archaeologica Hungarica* 16a.)
- Bóna, I. 2000, *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest: MTA TTI. (= *História Könyvtár Monográfiák* 12.)
- Bozsóky, P. G. 2000, *Magyarok útja a pogányságból a kereszténységig*. Szeged: Agapé.
- Darkó, J. 2009, Adalékok a magyar Szent Korona problematikájához. In: Erdélyi, I. (szerk.), *Szent Korona-konferencia, 2008. december 5.* Budapest: Napkút Kiadó, 19–57. (= *Östörténeti füzetek* 7.)
- Deér, J. 1928, *A magyar törzsszövetség és a patrimoniális királyság külpolitikája*. Kaposvár: Somogy megyei Keresztény Nyomda.
- Deér, J. 1938, *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. (Reprint. Budapest: Holnap Kiadó, 1993.)
- Dienes, I. 1972, *A honfoglaló magyarok*. Budapest: Hereditas.
- Dienes, I. 1978, Opponensi vélemény Bálint Csanád Dél-Magyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről. *Archeológiai Értesítő* 105, 107–127.
- Dudás, B. – Legeza, L. – Szacsavay, P. 1993, *Baziliták: Szerzetesrendek a Kárpát-medencében*. Budapest: Mikes Kiadó Kft.
- Fehér, G. 1927–1928, A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban. *Századok* LXI–LXII, 1–20.
- Font, M. 2009, *Államalapítás 970–1038: Magyarország története 2.* Budapest: Metropolisz Könyvtár.
- Györffy, Gy. 1977, *István király és műve*. Budapest: Gondolat. (3. bőv. kiadás, 2000.)
- Halmágyi, M. 2009, *Querfurti Brúnó, hittérítő Közép-Európában († 1009)*. (Kézirat.)

²¹ Természetesen több ettől eltérő nézet is létezik, melyek korábbi időpontra helyezik Ajtony legyőzésének idejét: 1003–1004 (l. Deér 1928: 47; Hóman–Szegfű 1928: 178–179; Váczy 1938: 501–502; Kulcsár 1958; Darkó 2009: 30); 1008 (l. Györffy 1977; Dienes 1978: 115); 1014–1015 (l. Vékony 1972: 120; Ripoche 1977: 89); 1008–1018 között (l. Müller 1913: 437).

²² *Pozsonyi Évkönyv*: „1030. Gellértet püspökké szentelik” l. ÁKÍF: 355. (Kristó Gyula fordítása) Gellért csanádi püspökké kinevezésében szerepet játszhatott velencei származása, az a tény, hogy egy bizánci befolyású városból származik, így e területen kelendő diplomáciai tapintattal fogja vezetni egyházmegyéjét. Obolensky (1999: 199) felvetette, hogy Gellért írásában is tetten érhető a bizánci befolyás, a „bizánci teológiai és szellemi tradíció”.

- Hermann, E. 1973, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München: Aurora. (= Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae I.)
- Hóman, B. – Szegfű, Gy. (szerk.) 1928, *Magyar történet I: Őstörténet – Törzsszervezet, keresztény királyság*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Karácsonyi, J. 1887, *Szent-Gellért csanádi püspök élete és művei*. Budapest: Szent István Társulat.
- Karácsonyi, J. 1925, *Szent Gellért csanádi püspök és vértanú élete*. Budapest: Szent István Társulat.
- Kazhdan, A. P. (szerk.) 1991, *The Oxford dictionary of Byzantium I–III*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Kłoczowski, J. 1994, Szent Wojciech-Adalbert és a keresztény Európa kialakulása az 100. év körül. In: Somorjai, Á. (szerk.), *Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Wojtech-Wojciech-Béla). Válogatott tanulmányok*. Budapest: METEM, 101–111.
- Kosztá, L. 1988, A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. In: Kristó, Gy. (szerk.), *Az államalapító*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 153–207.
- Kosztá, L. 1996, A keresztény egyházi szervezet kialakulása. In: Kristó, Gy. – Makk, F. (szerk.), *Árpád előtt és után: Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéről*. Szeged: Somogyi Könyvtár, 105–115. (= Szeged Könyvek 2.)
- Kristó, Gy. 1965, Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” történetéhez. *Acta Historica* XVIII. Szeged, 6–14.
- Kristó, Gy. 1995, *A magyar állam megszületése*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely. (= Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 6.)
- Kristó, Gy. 1996, Vallási türelem az Árpád-kori Magyarországon. In: *A magyar művelődés és kereszténység: A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. Róma–Nápoly 1996. szeptember 9–14. II.* Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Rt., 485–496.
- Kristó, Gy. 2000, Ajtony és Vidin. In: Kristó, Gy., *Írások Szent Istvánról és koráról*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 89–96.
- Kulcsár, P. 1958, A magyar államszervezés néhány problémája: István és Ajtony harca. *Acta Historica* III. Szeged, 5–11.
- László, Gy. 1957, Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről. *Folia Archaeologica* IX, 141–152.
- László, Gy. – Rácz, I. 1977, *A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest: Corvina. (3. bőv. kiadás, 1983.)
- Lenkey, Z. – Zsoldos, A. 2003, *Szent István és III. András*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Makk, F. 1996, *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2. kiadás. (= Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.)
- Makk, F. 1999, *Ungarischen Außenpolitik (896–1196)*. Herne: T. Schafer Verlag.
- Makk, F. 2000, Szent István és utódai. In: Kristó, Gy. – Makk, F. (szerk.), *Európa és Magyarország Szent István korában*. Szeged, 319–348. (= Dél-alföldi Évszázadok 12.)
- Makk, F. 2003, Turkia egész szállásterülete. *Acta Historica* CXVII. Szeged, 3–14.
- Moravcsik, Gy. 1938, Görögnyelvű monostorok Szent István korában. In: Serédi, J. (szerk.), *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulójára I.* Budapest: Szent István Társulat, 389–422.

- Moravcsik, Gy. 1967, *Studia Byzantina*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Müller, F. 1913, A nagyobb Gellért-legenda forrásai és keletkezése. *Századok* XLVII, 355–374, 419–446.
- Obolensky, D. 1999, *A Bizánci Nemzetközösség: Kelet-Európa 500–1453*. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány. (= *Varia Byzantina – Bizánc Világa* III.)
- Ostrogorsky, G. 2003, *A bizánci állam története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Pauler, Gy. 1899, *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I–II*. Budapest: Athenaeum, 2. bőv., jav. kiadás.
- Révész, É. 2011, *Régészeti és történeti adatok a kora Árpád-kori bolgár–magyar egyházi kapcsolatokhoz*. (Doktori (PhD) disszertáció, Szeged.) <<http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1370/>> (2012.04.09.)
- Ripoche, J. P. 1977, Bizánc vagy Róma? Magyarország vallásválasztási kérdése a középkorban. *Századok* CXI, 79–92.
- F. Romhányi, B. 2000, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon: Katalógus*. Budapest: Pytheas.
- Szabados, Gy. 2009, Koppány – a megismerhetetlen Árpád-házi nagyúr. *Valóság* 52, № 5, 30–59.
- Szegfű, L. 1976, Gellért marosi püspök. *Világosság* 17 (1976. február), 91–96.
- Takáts, L. 1931, *Csanád vezér*. Makó: Csanád Vármegye Közönsége.
- Thoroczkay, G. 2009, Ellenszegülő ispán vagy független törzsfő? Megjegyzések Ajtony történetéhez. In: Körmendi, T. – Thoroczkay, G. (szerk.), *Auxilium historiae: Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Budapest: ELTE, BTK, 351–364.
- H. Tóth, I. 2003, *Cirill-Konstantin és Metód élete, működése: Bevezetés a szláv kultúrtörténetbe*. Szeged: Bába Kiadó.
- Váczy, P. 1938, Gyula és Ajtony. In: Kumorovitz, L. B. – Szilágyi, L. (szerk.), *Emlékkönyv Szentpéter Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Pécs, 475–506.
- Váczy, P. 1985, Etelköz – die frühere Heimat der Ungarn. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 16, 169–175.
- Vékony, G. 1972, A nagyszentmiklósi kincs görög feliratainak olvasatához. *Antik Tanulmányok* 19, 111–121.
- Димитров, Хр. 1998, *Българо-унгарски отношения през средновековието*. София: АИ „Проф. Марин Дринов”.

FORRÁSOK

- ÁKÍF – Kristó, Gy. (szerk.), *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1999. (= Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.)
- ÁMTBF – Moravcsik, Gy. (szerk.), *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai: Fontes Byzantini historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stripe Árpád descenduntium*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984.

HKÍF – Kristó, Gy. (szerk.), *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1995. (= Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7.)

SRH – Szentpétery, E. (szerk.), *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regum-que stirpis Arpadianae gestarum I–II*. Budapest, 1937–1938.